

نقش عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان از منظر قرآن کریم و کلام شهیدان

سید محمد رضا علاءالدین^۱

چکیده

در این تحقیق ضرورت تربیت معنوی انسان مشخص و نقش دو برنامه کلیدی قرآن (عفاف و حجاب) در تربیت معنوی انسان روشن می‌گردد. نقش آفرینی دو عنوان مهم اخلاقی (عفاف و حجاب) که ریشه فطری و اعتقادی دارند در بستر سازی تربیت معنوی و رشد آن حائز اهمیت بوده و یقیناً تأکیدات الهی بر مقوله (عفاف و حجاب) بواسطه تأثیرات مستقیم و غیر مستقیمی است که عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان داشته و دارد و مقصود ما از تربیت معنوی، تربیت جامعی است که دربرگیرنده تربیت دینی، اخلاقی و عرفانی انسان می‌گردد.

کلید واژه‌ها

تربیت معنوی؛ عفاف و حجاب، توصیه‌های کاربردی

مقدمه

عفاف و حجاب در قاموس بشری، واژه های آشنائی هستند. انسان از سر فطرت و عقل و تدبیر همواره اهل عفاف و حجاب بوده مگر آنکه فطرت و عقل و تدبیر او دستخوش انحراف و اعوجاج شده باشد. ادیان آسمانی بر اساس مهندسی خلقت حضرت حق همواره بر احیاء، تقویت، تثبیت و رشد عفاف و حجاب انسان ها تلاش نموده اند و فطرت های سالم و عقل های شکوفا شده به این تلاش ها لبیک گفته و با تقید به عفاف و حجاب بستر مناسبی را برای تربیت معنوی خود و دیگران فراهم آورده اند. قرآن کریم به عنوان کتاب راهنما و انسان ساز به ارائه برنامه ها و راهکارهایی پرداخته که از جمله مهمترین و ضروری ترین برنامه های ارائه شده بعد از ایمان به واجبات الهی، تقید و تحقق عفت و حجاب در حوزه فردی، خانوادگی و اجتماعی و در انواع بصری (سوره نور، آیات ۳۰ و ۳۱) گفتاری (سوره احزاب، آیه ۳۲) و رفتاری (سوره نور، آیه ۳۱) می باشد. در این تحقیق که به شیوه کتابخانه ای است روش تحقیق به صورت تحلیلی و توصیفی بوده و سعی گردیده رویکردی کاملاً کاربردی داشته باشد. بر همین اساس علاوه بر آیات قرآن کریم توصیه های شهیدان راه قرآن نیز ارائه شده است. ما در این تحقیق چگونگی تربیت معنوی انسان (خودسازی) و جامعه (دیگر سازی) در پرتو عفاف و حجاب را مطرح نموده ایم.

تربیت معنوی چیست ؟

تربیت معنوی تربیت جامعی است که دربرگیرنده تربیت دینی، اخلاقی و عرفانی است. ما برای روشن شدن ابعاد تربیت معنوی به تعریف و تبیین این سه تربیت می پردازیم:

۱) تربیت دینی: به تربیتی گفته می شود که با ارائه و یاد دادن مجموعه گزاره ها و رفتارهای آگاهانه و هدفدار مربوط به دین، به گونه ای که افراد در زندگی و رفتار خود به آن آموزه ها متعهد و پای بند شوند گفته می شود.

۲) تربیت اخلاقی: به تربیتی گفته می شود که به ارائه آموزش ها و ارزشهای اخلاقی پرداخته و انسان را به سمت فضائل و مکرمات های اخلاقی گرایش داده و آن را در وجود انسان تثبیت می کند.

۳) تربیت عرفانی: به تربیتی گفته می شود که انسان در راه پرورش توانائی های باطنی خویش از مراتب پست و حسیض دنیا، حس و ماده عبور کرده و از چنگال نفس اماره رهائی یابد و ایمان را

اخلاص و عشق به خدا را تجربه کرده و به فناى فى الله و بقای بالله نائل گردد.

عفاف و حجاب

دو واژه (عفاف و حجاب) در اصل معنای منع و امتناع مشترک اند. تفاوتی که بین منع و بازداری حجاب و عفاف است. تفاوت بین ظاهر و باطن است یعنی منع و بازداری در حجاب مربوط به ظاهر است ولی منع و بازداری در عفت مربوط به باطن و درون است چون عفت یک حالت درونی است و انسان عقیف انسانی است که با حجب و حیاء به جنگ با بی عفتی می رود و بنابراین هر چه حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر باشد، این نوع حجاب در تقویت و پرورش روحیه ی باطنی و دورنی عفت تأثیر بیشتری دارد. و بالعکس هر چه عفت درونی و باطنی بیشتر باشد باعث حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر در مواجهه با نامحرم می گردد.

خانواده بسترگاه شکل گیری عفاف و حجاب

آیات متعدد قرآن کریم رعایت عفاف و حجاب در محیط خانه و خانواده را توصیه نموده و آثار و برکات آن را بیان داشته است. از جمله آیه ی ۵۸ سوره نور مواظبت زوجین برای جداسازی محل استراحت خود از محل استراحت فرزندان و اجازه گیری فرزندان برای ورود به محل استراحت والدین و همچنین شرائط ورود به خانه همدیگر و ضرورت اجازه خواستن و پوشیدگی مطلوب والدین در محیط خانه و خانواده را بیان داشته است. تمامی این موارد سلسله درسهای عفاف و یادآوری رعایت این امر حیاتی است.

در آیه ۲۶ سوره اعراف آمده است: "ای فرزندان آدم بدانید که برای شما معایب و نواقص باطنی است که آشکار شدن آنها باعث رسوائی شماست همچون عورت ظاهری که آشکار شدنش باعث رسوائی و ننگ است و جز تقوا، چیزی آنها را نمی پوشاند. خداوند برای پوشاندن آنها، شما را به وسیله فطرت و پیامبران، به لباس تقوا راهنمایی کرد تا با آن، زشتی های باطنی خود را بپوشانید و مانع پدیدار شدن آنها شوید زنهاری که شیطان فریب تان ندهد و جامه فطری تقوا را که خدا بر شما پوشانده از تنتان بیرون نکنید. همچنین در آیه ۶ سوره تحریم آمده است: "ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده را از آتشی که هیزم آن مردم و سنگ است نگه دارید. (قوانفسکم و اهلیکم نارا)" (تفسیر المیزان، ذیل آیه ۲۶ سوره اعراف)

مهمترین وظیفه و نقش والدین و بزرگترین مسئولیت آنها در محیط خانه و خانواده خود سازی تهذیب نفس و تثبیت و رشد عفت و حجاب در پوشش، نگاه، گفتار و کردار است. اگر والدین روحشان و باطنشان را از تمام آلودگی‌ها و تعلقات شهوانی پاک نمایند و اتصاف به اسماء و صفات الهی پیدا کنند و چشم و دل آنها پاک و عقیف باشد و وجودشان پوشیده و محبوب باشد فرزندان که درون چنین خانواده‌ای و محیطی تربیت می‌شوند از تربیت معنوی برخوردار شده و آنچه آنها را به این تربیت معنوی رسانده است، عفاف و حجاب والدین آنهاست. نتیجه آنکه خانواده اولین و مهم‌ترین بسترگاه شکل‌گیری، تقویت، تثبیت و رشد عفاف و حجاب است. در سیره حضرت فاطمه زهرا (س) آمده است که نزد رسول‌الله (ص) نشستند. ناگاه پیرمرد نابینائی اجازه خواست و وارد بر منزل شد. فاطمه زهرا (س) به درون اتاق رفتند. رسول‌الله (ص) فرمودند: دخترم این پیرمرد نابینا که تو را نمی‌بیند. حضرت فاطمه زهرا (س) عرض داشتند: من که او را می‌بینم و او بوی من را استشمام می‌کند از این رو خود را پوشاندم و به درون اتاق رفتم. رسول‌الله (ص) فرمودند: همانا که تو پاره تن من هستی، همین اتفاق برای بعضی از زنان رسول‌الله (ص) پیش آمد که در نزد رسول‌الله (ص) بودند. نابینائی وارد شد آنها همچنان نشستند. رسول‌الله (ص) به آنها امر کردند که به درون اتاق‌ها بروید. آنها گفتند او که ما را نمی‌بیند. حضرت فرمودند شما که او را می‌بینید. امر و نهی والدین در محیط خانه و خانواده و جهت دهی به فرزندان موجب آگاهی و شناخت فرزندان از عفاف و حجاب گردیده و آنها را بر حدود و احکام آن واقف خواهد کرد و این نکته از جمله پیام‌های تربیتی آیه ۶ سوره تحریم است.

در محیط خانه و خانواده والدین برای فرزندان خود اسوه معتبر و مورد توجه می‌باشند. از این رو پدران و مادران بایستی از جنبه دیداری و شنیداری و گفتاری و کرداری اسوه حسنه باشند. چشم‌های فرزندان دختر یا پسر همچون دوربین با حافظه ماندگار از کلیه حرکات و رفتارهای والدین فیلم برداری می‌کند و به ذهن می‌سپارد. حساس می‌شود، کنجکاو می‌گردد و پرسش می‌کند و می‌خواهد در حد مطلوب آن رفتار یا گفتار را تکرار نماید از جمله مسائلی که فرزندان خود یاد می‌گیرند و تبعیت می‌کنند نوع پوشش، آرایش و پیرایش است و این امور والدین همواره با کنجکاو می‌تمام مورد توجه فرزندان می‌باشد. اگر مادر و پدر لباس‌های محرک و جلف که مروج برهنگی و بی‌حیائی و بی‌عفتی است نپوشند و لباس آنها ساده، بی‌آلایش، طاهر و مرتب باشد. فرزندان آنها به

همین صورت لباس می پوشند و عمل می کنند . نوع پوشش پدر و مادر مروج حیا و عفاف و حجاب و پاکدامنی در محیط خانه و خانواده و سپس جامعه است . پدر و مادری که بدون رعایت مسائل تربیتی با نوع پوشش خود حیا و عفاف را درون خانه سرکوب می کنند و عملاً با رفتارشان بی عفتی را آموزش می دهند و حاصل عملکرد آنها فرزندان عفیف و محجوب نخواهد بود. ولی پدر و مادری که با شکوفا سازی گوهر حیا و تقید به فریضه حجاب در محیط خانه و خانواده و جامعه عمل می کنند اینها سعادت و خوشبختی و رشد و تعالی را به فرزندان خویش هدیه می نمایند ، اینها همان خانواده هائی هستند که به اسوه حیا و حجاب حضرت فاطمه زهرا (س) به صورت شایسته تأسی جسته و اقتداء نموده اند . امام موسی بن جعفر (ع) فرموده اند : (یحفظ الاطفال بصلاح آبائهم، رفتار کودکان در اثر خوبیهای رفتار والدین حفظ و تثبیت می گردد)(مجلسی ،بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴)

برنامه های مشخص والدین در تثبیت و رشد عفاف و حجاب

والدین علاوه بر خود سازی و تهذیب نفس و الگو بخشی برنامه های مشخصی را برای تثبیت و رشد عفاف و حجاب در محیط خانه و خانواده باید پیگیری نمایند. از جمله این برنامه ها (عادت بخشی ، سالم سازی ، تشویق و تنبیه، عبرت دهی و برگزاری جشن تکلیف و حجاب) می باشد .

نقش عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان (مصدیقی)

پس از شکل گیری گوهر عفاف و فریضه حجاب در انسان دو خصیصه یعنی عفیف بودن و محجوب بودن زمینه های تربیت معنوی را برای انسان رقم می زند . قرآن کریم برای تبیین نقش آفرینی عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان مصادیقی را ذکر نموده است که به سه نمونه از آنها اشاره می گردد :

۱۰) مصداق اول : حضرت مریم (علیها السلام)

حضرت مریم جایگاه ویژه ای را در قرآن کریم به خود اختصاص داده است . او تنها زنی است که نام او دو بار مستقل و ۲۲ بار به عنوان مادر حضرت عیسی(ع) در قرآن آمده است. در این آیات حضرت مریم(س) به خاطر عفت ، حجاب، ایمان ، اطاعت و تواضعش در محضر خداوند تمجید شده است و مورد تجلیل قرار گرفته است. (وَأَلَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا.../انبیاء/۹۱)

۲۰) مصداق دوم : دختران حضرت شعیب (ع)

دختران حضرت شعیب (ع) به عنوان دخترانی با عفاف و حجاب در قرآن معرفی شده اند، هم در پوشش و هم در نگاه، هم در راه رفتن، هم در سخن گفتن، عفاف و حجاب آنها توصیف شده است و مصادیق شایسته ای برای پدر و شوهران خود از حیث حُجُب و عفاف معرفی گردیده اند. (سوره قصص/ آیات ۲۲ تا ۲۶)

۳۰) مصداق سوم : حضرت یوسف (ع)

حضرت یوسف در کاخ عزیز برومند گردیده بود. زیبایی چهره و اندام او هوسرانان کاخ را به طمع و شهوت انداخته بود ولی علیرغم همه ی زمینه چینی ها و تهدیدها و تطمیع ها و تمهیدات، او لحظه ای از جاده عفاف و حجاب خارج نشد و پاکدامنی و عفاف و پوشیدگی را بر همه چیز ترجیح داد و خداوند هم او را عزیز مصر قرار داد. قرآن کریم سرگذشت این پیامبر زاده را به عنوان درسی ماندگار در جهت عفاف و حجاب مطرح ساخته است. (سوره یوسف آیات ۲۳ تا ۲۸)

نتیجه

این مصادیق و موارد دیگر که در آیات قرآن کریم آمده است به خوبی نقش آفرینی عفاف و حجاب را در تربیت معنوی انسان و رشد و تعالی او روایت می کند .

نقش عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان (کارکردی)

قرآن کریم در ارتباط با نقش آفرینی عفاف و حجاب در تربیت معنوی انسان سه نقش را به عنوان کارکردهای عفاف و حجاب بیان داشته است که عبارتند از : (۱) تکامل انسانی (۲) تکامل خانوادگی (۳) تکامل اجتماعی

• (۱) تکامل انسانی:

رسیدن به کمال بشری و بهره بردن از بیشترین فضائی که یک انسان اعم از مرد و زن می تواند به آن فضائل آراسته بشود هدف آفرینش انسان است و آیات متعدد قرآن متذکر آن است . تربیت معنوی و مزین شدن انسان به فضائل انسانی یکی از محورهای تکامل انسان است . انسان با محجوب بودن و حجاب می تواند عفاف و پاکدامنی خود را حفظ کند . با تقویت عفت و پاکدامنی با نفسانیت خود مبارزه نماید و اراده خود را در راه کسب علم و تقوی و معرفت الهی به کار گیرد و در پی انجام

عبادت و تقرب به خداوند باشد. در واقع انسان با حفظ و تقید به عفاف و حجاب در پی ارزشهای معنوی و الهی بر می آید و نهاد فطری خود را پرورش می دهد و بُعد حیوانی و شهوانی خود را مهار می نماید. بی توجهی به عفاف و حجاب باعث عنان گسیختگی نفس و آلودگی های آن می گردد و در نتیجه امکان و اراده برای تربیت معنوی و سیر الی الله و کسب فضائل اخلاقی و تکامل روحی و فکری از بین می رود.

۲۰) تکامل خانوادگی:

داشتن خانواده ای قرآنی که مطیع خدا و رسول الله و ولایت باشند و خانواده معراج گاه انسان به قرب حق تبارک و تعالی باشد افقی است که قرآن کریم به خوبی ترسیم نموده است. انسان با این هدف که به رشد و تعالی برسد تشکیل خانواده می دهد و خود سازی و اهل سازی را بیشتر از قبل پیگیری می نماید. مرد و زن عفیف و نجیب در جایگاه خانواده الفبای عفاف و حجاب را به فرزندان خود برای حضور سالم در اجتماع آموزش می دهند و راه رشد و پیشرفت را در ابعاد انسانی، خانوادگی برای آنها فراهم می آورند و والدین عفیف و نجیب فرزندان شایسته و سالم تربیت می کنند و با حضور عفیفانه و نجیبانه خود در خانه و خانواده فضای سالمی را پدیدار می سازند که موجب تحکیم خانواده و تربیت معنوی فرزندان می گردد و اینچنین تکامل خانوادگی در سایه سار قرآن شکل می گیرد.

۳۰) تکامل اجتماعی:

مرد و زن مسلمان و مؤمن در فعالیت های آموزشی، علمی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بایستی فعالیت نموده و به امور مسلمانان و جامعه اسلامی اهتمام داشته و احساس مسئولیت نمایند و این وظیفه اسلامی است. اهمیت ضرورت حضور مرد و زن در عرصه های مختلف برای حل مشکلات جامعه امری بدیهی است اما شکل حضور و تأثیرگذاری حضور به گونه ای که موجب تربیت معنوی انسان شود بسیار مهم تر است. در نظام اسلامی مرد و زن بایستی اهل تلاش در راه خدا، مجاهدت کردن در همه میدان های زندگی و صبر و مقاومت و هوش سیاسی و شناخت کشور و جامعه اسلامی و شناخت آینده ی خود و اهداف جامعه اسلامی و اهداف دشمن و روشهای آن با تأسی به مصادیق قرآنی و چهره های صدر اسلام باشند منتها این حضور بایسته در صحنه های اجتماع مشروط به عفاف و حجاب و نجابت است اگر این حضور منهای عفاف و حجاب و نجابت شد نه تنها کمالی برای انسان رقم نمی خورد و زمینه ای برای تربیت معنوی انسان مهیا نمی شود بلکه سر آغاز سقوط و

تباهی خود و دیگران خواهد بود. در قرآن و سیره انسان ساز معصومین موارد متعدد از حضور بایسته اجتماعی با تقید به عفاف، حجاب و نجابت دیده می شود که الگوگیری از آنها سبب رشد و تکامل اجتماعی انسان می گردد.

توصیه های شهیدان

ابعاد مصداقی و کارکردی عفاف و حجاب و نقش آن در تربیت معنوی انسان از منظر قرآن کریم تبیین گردید. اکنون توصیه های شهیدانی که در محیط خانه و خانواده از تربیت معنوی برخوردار شده و جان خود را برای حفظ قرآن و ارزشهای آن به محضر حضرت حق اهداء نموده اند ارائه می گردد. توجه به توصیه ها ما را با ظرائف و دقایق حجاب و عفاف و نقش آن در تربیت معنوی انسان آشنا تر می سازد.

اهمیت حجاب در کلام شهیدان

- ۱• حجاب شما سلاح شماس است پس به چادر به عنوان یک پوشش ساده نگاه نکنید (شهید نادر پایداری)
- ۲• شما خواهران عزیز بدانید که سیاهی چادرتان از خون سرخ من کوبنده تر است (اصغر ایراندوست)
- ۳• از همسرم و خواهرانم می خواهم که حجاب خود را حفظ کنند که نقش مهم در تربیت فرزندان و وظائف آنها دارد (حسین حق شناس)
- ۴• شما خواهران بدانید که حجاب بهترین سنگر برای حفظ شماس است (ناصر حق شناس)
- ۵• خواهران شما باید دنباله رو فاطمه زهرا و زینب باشید و با حجاب خود مشت محکمی بر دهان امریکا و شوروی بزنید. (تیمور احمدی)
- ۶• خواهران حجابتان از خون من خروشانتر است با حفظ آن ضربه محکمی به دهان شرق و غرب بزنید (حسن با زیار)
- ۷• ای خواهران بدانید بی حجایی یعنی پایمال کردن خون شهداست (مجید صالحی)
- ۸• خواهران با حجاب خود به ندای امام خمینی لبیک گویند (حیدرعلی صفری)
- ۹• ای خواهران زینب زینت زن حفظ حجاب است (محمد رضا عابدینی)
- ۱۰• خواهران اگر حجابتان را حفظ نکردید پای روی خون شهدا گذاشته اید. (مجید عابدینی)
- ۱۱• خواهران حجاب زیور زینت شماس است. شما با حجاب چهره جامعه اسلامی را زیبا کنید (مهدی صفدری)

- ۱۲• حجاب شما زنان سلاح آتشین اسلام در برابر دشمنان داخلی و خارجی است (محمد علی محمد رضائی)
- ۱۳• انقلاب های بزرگ را دشمنان با رواج بی عفتی و بی حجابی به زانو درآوردند . خواهرم حجاب تو از خون من موثرتر است (غلامحسین رضائی)
- ۱۴• اثر حجاب شما خواهران از خون شهید برنده تر و کارا تر است (حسین رحیمی)
- ۱۵• حجاب خواهران باعث نبودن فساد در جامعه و حفظ ارزشهای اسلامی و تداوم راه شهیدان خواهد بود.(مصطفی رحیمی)
- ۱۶• خواهران بدانند مهمترین مسئله کنونی ما حفظ حجاب است چراکه استکبار جهانی می تواند از آن راه نفوذ کند و جامعه را به فساد بکشانند (محسن بهارلو)
- ۱۷• از خواهران می خواهیم که با حجاب کامل خود جلوی دشمنان اسلام را بگیرند و گرنه دشمن ما را می شکند.(مصطفی جمشیدیان)

حفظ حجاب در کلام شهیدان

- ۱• حفظ حجاب از سوی شما خواهران به معنای حفظ سنگرهای اسلام است.(شهید محمود رضا ایران دوست)
- ۲• با حفظ حجاب اسلامی و نجابت و عفت خود خدا را خشنود سازید (علیرضا ابران)
- ۳• خواهران عزیز ، جهاد امروز شما حفظ حجاب و رعایت موازین اسلامی است (احمد سامانی)
- ۴• خواهرانم با حفظ حجاب از خون من و دیگر شهیدان پاسداری کنید . (سید اسد الله اسدی پور)
- ۵• ای خواهران بدانید که جنگ شما با کفار و فاسدان همانا حفظ حجاب اسلامی است (سید محمد نوریان)
- ۶• از شما خواهران مؤمنه و مسلمان می خواهیم که با حفظ حجاب و عفاف خود نگذارید فرهنگ غربی جای خود را در جامعه اسلامی باز کند .(محمد علی هاشم)
- ۷• خواهران چون زینب قهرمان باشید و بدانید ارزش یک زن به پوشیدن لباس های تجملی و زر و زیور نیست ارزش یک زن به حفظ حجاب و پاکدامنی و تقوی است.(احمد هادی)
- ۸• ای خواهران شما همه فرزندان حضرت زهرا (س) هستید پس زینب وار کاملاً مواظب و حافظ حجاب خود باشید (رضا کریمی)
- ۹• خواهران همچون زینب(س) باشید و با حفظ حجاب و عفاف خود پیام خون شهیدان را به تمام جهان برسانید (سعید یوسفی)

- ۱۰۰) خواهران حجابتان را حفظ کنید که حجاب شما کوبنده تر از خون من است (مسعود سمندری)
- ۱۱) ای خواهران حجابتان را حفظ کنید زیرا حجاب شما تیری خواهد بود بر قلب دشمنان اسلام و این تیر از خون من موثرتر خواهد بود (غلامرضا صالحی)
- ۱۲) خواهرانم همیشه حجاب خویش را حفظ کنید و بدانید حجاب شما درخت اسلام را محکم تر می کند. (مجتبی بزگوری)
- ۱۳) به فرزندان خود آگاهی دهید که حجاب و عفت را حفظ کنند تا فردای قیامت پیش فاطمه زهرا(س) رو سفید باشید (غلامحسین رضائی)
- ۱۴) ای خواهران راه سعادت که اسلام و قرآن پیش پای ما گذاشته حفظ حجاب و تأسی به فاطمه زهرا (س) و زینب کبری(س) است (احمد رستمیان)
- ۱۵) ای خواهران با حجاب اسلامی زینب پاسدار حرمت شهیدان باشید. (محمد رضا کبیری)
- ۱۶) ای خواهران با حجاب کامل در جامعه رفت و آمد کنید و الگوی زنان و دختران باشید (سعید مشاوری)
- ۱۷) از خواهران می خواهم با امر به معروف و نهی از منکر حافظ حجاب اسلامی در سطح جامعه باشید (محمد رضا مشاوری)

منابع و مأخذ

- ۱) قرآن کریم ، ترجمه مهدی الهی قمشه ای ، تهران ، گلبان / ۸۰
- ۲) بیرقی اکبری ، محمد رضا ، تحلیلی نو و عملی از حجاب در عصر حاضر ، اصفهان ، پیام عترت ۱۳۷۷ ،
- ۳) دشتی ، محمد ، نهج البلاغه ترجمه ، قم ، مؤسسه نهج البلاغه
- ۴) سلسله مقالات نگارنده ، فصلنامه قرآنی کوثر ، شماره ۳۳ ، سال ۸۸ ، شماره ۳۷ سال ۸۹ .
- ۵) طباطبائی ، محمد حسین ، المیزان فی تفسیر القرآن ، تهران ، دارالکتب الاسلامیه ، ۱۳۹۸ ، ج ۱۶
- ۶) مطهری ، مرتضی ، مسئله حجاب ، تهران ، نشریه انجمن اسلامی ، ۱۳۵۳
- ۷) مجلسی ، بحار الانوار ، بیروت ، ج ۲۳ ؛
- ۸) محمدی آشنائی ، علی ، حجاب در ادیان الهی ، قم ، اشراق ۱۳۷۳
- ۹) محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحکمه ، ترجمه حمید رضا شیخی ، قم ، دارالحدیث
- ۱۰) کلینی ، اصول کافی ، بیروت ، دارالاضواء ، ۱۴۱۳ هـ ق
- ۱۱) فیض کاشانی ، محمد حسن ، تفسیر الصافی ، مشهد ، دارالمرتضی ، بی تاج ، ج ۴
- ۱۲) هدایت خواه ، ستار ، زیور عفاف ، مشهد ، معاونت پرورشی آموزش و پرورش خراسان ، ۱۳۷۴